

УДК 347.78.028

МОДЕЛЬ СЕКУНДАРНИХ ПРАВ ЯК ПРАВОВА ФОРМА ЛІЦЕНЗУВАННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Москаленко О. О.,

помічник судді Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ

Анотація: У статті проводиться дослідження правових форм суб'єктивних можливостей, що виникають у зв'язку з ліцензуванням авторських прав та усунення прогалин у правовому регулюванні зазначених відносин. Розробляється модель секундарних прав як правової форми регулювання відносин, що виникають при видачі ліцензії на використання об'єкта авторського права. У роботі зроблена спроба дослідити як позитивні, так і негативні сторони перспективи введення в Україні інституту відкритих (вільних) ліцензій.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, правова форма, ліцензія, розпорядження майновими правами, оферта, акцепт, перетворювальні (секундарні) права.

Анотация: В статье проводится исследование правовых форм субъективных возможностей, возникающих в связи с лицензированием авторских прав и устранения пробелов в правовом регулировании указанных отношений. Разрабатывается модель секундарных прав как правовой формы регулирования отношений, возникающих при выдаче лицензии на использование объекта авторского права. В работе предпринята попытка исследовать как положительные, так и отрицательные стороны перспективы введения в Украине института открытых (свободных) лицензий.

Ключевые слова: право интеллектуальной собственности, правовая форма, лицензия, распоряжение имуществом правами, оферта, акцепт, преобразовательные (секундарные) права.

Annotation: In article the study of legal forms of subjective opportunities arising in connection with the licensing of copyright and to address gaps in the legal regulation of these relations. Develop models sekundarnykh rights as a legal form of the regulation of the relations arising from the issuance of licenses for the use of copyright. The paper attempts to explore both positive and negative prospects for introduction in Ukraine Institute of open (free) licenses.

Key words: intellectual property rights, the legal form of the license, the disposal of property rights, offer, acceptance, transformative (sekundarnye) right.

Постановка проблеми. Загально визнаною функцією права є регулювання поведінки суб'єктів права через встановлення заходів належної поведінки або через встановлення певних меж можливої поведінки. Варіанти реалізації суб'єктивних можливостей, зобов'язань і станів в теорії права називається правовою формою. При створенні результатів творчої, інтелектуальної діяльності, а також при розпорядженні правами на них поведінка суб'єктів права інтелектуальної власності врегульовані на національному та міжнародному рівнях. Разом з тим, ліцензія і ліцензування як правова форма реалізації майнових прав інтелектуальної власності не була предметом скільки-небудь серйозної наукової розробки. У ліцензійному правовідношенні реалізуються зв'язки суб'єктів, що виникають при акцепті ліцензійних умов, викладених в оферті, в тому числі публічної оферти (відкриті ліцензії). Якщо гіпотетично припустити, що для виникнення представницько-зобов'язуючої форми взаємодії осіб, які мають зацікавленість у відкритій ліцензії, необхідний юридичний склад. Видається, що він має складатися з наступних фактів-елементів: 1) юридичний факт волевиявлення активної сторони; 2) факт доведення до загального відома пропозиції про встановлення обтяження належить оференту права використання об'єкта авторського права на визначених ним умови; 3) факт використання пасивною стороною права акцепту. В українському законодавстві на даний момент відсутні правові можливості розширення цивільно-правових форм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності у формі ліцензії-дозволи, у тому числі

шляхом введення відкритих ліцензій. Зазначена юридична проблема стримує розвиток ринку відкритого ліцензування, а також не відповідає сформованим методам ведення бізнесу в сфері розробки комп'ютерних програм, фотографії, музиці.

Актуальність теми дослідження підтверджується ступенем її нерозкритості, оскільки в даний час практично немає жодної фундаментальної роботи з проблем цивільно-правових форм розпорядження майновими правами інтелектуальної власності у вигляді ліцензії. Відсутні монографічні роботи, присвячені проблемам і юридичній кваліфікації відкритого (вільного) ліцензування та можливості введення даного інституту в позитивне українському законодавстві.

Стан дослідження. Науковий аналіз проблем запровадження моделі секундарних прав для врегулювання відносин, що виникають при видачі ліцензії на використання об'єктів авторського права здійснювався багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких слід відзначити теоретиків-права Красавчікова О.О., Белова В.А., Агаркова М.М., Шершеневича Г.Ф., Іоффе О.С., Суханова Є.О., Халфіної Р.О., Певзнера А.Г., Зеккель Е., а також фахівців у галузі права інтелектуальної власності Калютіна В.О., Соболя І.А., Дозорцева В.А., Бурлакова С.Ю. Ліцензії як форми розпорядження правами інтелектуальної власності були розкриті описово, без поглибленого занурення. Відкриті (вільні) ліцензії взагалі не знайшли відображення в юридичній літературі, оскільки позитивне українське законодавство їх не передбачає. Разом з тим, роботи зазначених авторів є фундаментом для глибокого вивчення описаних вище проблем.

Метою і завданням статті є дослідження можливості застосування в Україні моделі секундарних прав як форм суб'єктивних можливостей, що виникають у зв'язку з ліцензуванням прав інтелектуальної власності та усунення прогалин у правовому регулюванні зазначених відносин.

Виклад основного матеріалу. Ще у радянський період О.А. Красавчиков зазначав, що юридична наука ще не доклала необхідних зусиль у дослідженні категорії правової форми (поняття, сутність, функції, диференціація), і саме в силу цього відбувається ототожнення хоча і взаємопов'язаних, але різних за рівнем, змістом і функціональним призначенням юридичних форм, що використовуються в регулюванні суспільних відносин [1, с. 7]. У подальшому, даний підхід був розвинений В.А. Беловим, який вказував на те, що поведінкові можливості суб'єктів, небайдужі для права, можуть формалізуватися за різними характеристиками, залежно від їх змісту. На його думку, цивільно-правова форма – це результат наукового аналізу випадків оцінки суспільних відносин та їх елементів нормами цивільного права, який може виражатися у ствердженні або запереченні можливості і (або) необхідності певної поведінки учасників цих відносин [2, с. 195]. У результаті аналізу російський вчений В.А. Белов прийшов до висновку, що до числа категорій юридичної науки, що визначаються через поняття можливості і необхідності, слід відносити: 1) цивільні правовідносини; 2) цивільну правосуб'єктність; 3) секундарні права, 4) публічні обмеження та приватні обтяження цивільних прав; 5) кредиторські обов'язки, а також деякі інші [2, с. 196; 3, с. 211].

Думки про те, що форми правової оцінки реальній дійсності не охоплюються лише категорією правовідносини висловлювалися багатьма вченими, зокрема, при розгляді правового регулювання секундарних прав. Так, А.Г. Певзнер вказував, що правовідносини є форма громадського відносини, тобто відносини між людьми, зміст якого становить сукупна поведінка цих людей ... Звідси неминуче випливає висновок, що неможливе існування такого суспільного відношення і закріплення його правом, зміст якого становила б поведінка лише одного учасника [9, с. 16]. Слідуючи такому посылу, автор продовжує, і вказував, що часто різноманіття зв'язків між суб'єктами не вкладається у конструкцію представницько-зобов'язуючої моделі правовідносини. Правовий зв'язок між учасниками конкретного суспільного відношення не обмежується виключно закріпленням її шляхом надання суб'єктивних прав одним і покладання обов'язків на інших. Досліджуючи договори, укладені під відкладальною умовою, А.Г. Певзнер приходив до висновку про те, що зміст правовідношення не вичерпується сукупністю прав і обов'язків його учасників. Зміст правовідношення становить суб'єктивне право з відповідним правовим обов'язком, а у ряді випадків при наявності частини фактичного складу – взаємною пов'язаністю учасників даного правовідношення, виникає у повному обсязі при появі фактичного складу у цілому [9, с. 12-16]. Видається, що з вказаного висновку не

випливає висновок про існування інших правових форм, а лише зміщується акцент на юридично значимі зв'язки суб'єктів в межах цивільного правовідношення.

Переходячи до питання про ліцензування прав інтелектуальної власності, краще його розглядати на прикладі майнових авторських прав, тим більше, якщо дослідити особливу цивільно-правову форму як відкрита (вільна) ліцензія. Оскільки питання про природу вільної ліцензії не став досі предметом глибокого дослідження, то і питання про природу права на вільне ліцензування спіткала та ж доля. На перший погляд очевидною є сумнівність можливості віднесення такого права до категорії суб'єктивних (прав вимоги), оскільки воно як-би передуює виникненню суб'єктивних прав. Реалізація права на вільне ліцензування створює лише передумову для виникнення суб'єктивних прав після акцепту вільної ліцензії. А.Б. Бабаєв дотримується думки, що секундарні права є різновидом відносних суб'єктивних цивільних прав, поряд з правами вимоги (тобто суб'єктивними правами, які традиційно протиставляються секундарним), оскільки уповноваженому суб'єкту належить виключна можливість задовольнити власний інтерес, яке може служити предметом судового захисту та здатне до передачі у порядку універсального правонаступництва [12, с. 5]. Видається, що при зіставленні цієї правової можливості із категорією секундарних прав, можна зробити висновок про те, що секундарні права є проміжною категорією між правоздатністю, як такою, і суб'єктивним правом. Під таким кутом зору заслуговує уваги позиція С.В. Третьякова, відповідно до якої секундарному праву не відповідає обов'язок. Це створює проблему для трактування секундарного права в якості суб'єктивного в тому випадку, якщо вважати ознакою суб'єктивного права його нерозривний зв'язок з відповідним йому юридичним обов'язком у правовідносинах, а правовідносини розуміти виключно в його класичній представницько-зобов'язуючої моделі (право – обов'язок). Рішення описаної проблеми може полягати у можливості юридичної кваліфікації секундарного права як особливої правомочності. Специфіка такої правомочності полягає у тому, що цьому поняттю притаманні більшість ознак суб'єктивного права, але не реалізується у правовідносинах [13, с. 255].

Для вирішення правової невизначеності німецької класичної доктриною цивільного права була висунута теза про те, що розпорядчі можливості слід конструювати як особливі правомочності, що не входять до складу відповідного суб'єктивного права [13, с. 256]. Е. Зеккель запропонував іменувати такі правомочності розпорядчими (перетворюючими) правами (Gestaltungsrechte) або секундарними правами [14, с. 211; 15, с. 241]. На думку Е. Зеккеля, приватне секундарне право слід визначити як суб'єктивне (конкретне) приватне право, змістом якого полягає у можливості встановити (перетворити) конкретне юридичне відношення за допомогою односторонньої угоди [14, с. 211]. В.А. Белов вважає, що секундарне право є системою юридично захищених і визнаних правопорядком можливостей правоздатної особи придбати те чи інше суб'єктивне

право та уповноваженої особи – мати суб'єктивне право, що набувається, здійснювати його (у тому числі – охороняти і захищати), а також розпоряджатися ним (визначати його юридичну долю) [16, с. 552]. А.Б. Бабаєв розглядає секундарні права як можливість власними діями викликати настання бажаних наслідків – виникнення, зміну або припинення прав та обов'язків [17, с. 7]. З погляду А.В. Сторова, під *Gestaltungsrechte* розуміють такі права, завдяки яким уповноважена особа безпосередньо впливає на правове становище іншої особи, проти якої реалізується право, без будь-якого сприяння з його боку [15, с. 245]. З наведеного, найбільш вираженою точкою зору є думку Е. Зеккеля про те, що секундарному праву зі змістовної точки зору притаманні дві загальні риси: а) вони здійснюються за допомогою приватного волевиявлення – правочину, яке поєднується з прийняттям державного акту, так і без такого; б) їх зміст є не наявне безпосереднє панування над об'єктом, особою, річчю, майновим або нематеріальним благом, а, навпаки, можливість в односторонньому порядку створити, припинити або змінити, одним словом, перетворити одне з прав панування (*die Herrschaftsrechte*) [14, с. 208], а також доданий згодом А. фон Туром в якості особливості секундарних прав елемент втручання у чужу правову сферу, тобто встановлення, зміну або припинення прав для іншої особи [13, с. 259], хоча Е. Зеккель писав про це в контексті дослідження секундарних прав, без віднесення їх до ознак.

Традиційно до секундарних прав у сфері договірної права відносять права на відмову від договору або його зміна в односторонньому порядку, право вибору в альтернативному зобов'язанні, права на витребування виконання, права на зміну виду виконання, визначеного раніше, право акцептанта при отриманні оферти, право давати або відмовити у дачі згоди (схвалення) тощо.

Видається, що право на відкрите (вільне) ліцензування і секундарні права мають спільні риси, оскільки в основі механізму надання відкритої (вільної) ліцензії лежить акт одностороннього волевиявлення уповноваженої суб'єкта, що справедливо і для секундарних прав. Як зазначав Е. Зеккель засобом перетворення правовідносин секундарним правом є одностороннє виражене в угоді волевиявлення [14, с. 211]. Волевиявлення в зазначених явищах не ставиться у залежність від згоди чи незгоди третіх осіб. Як пише В.А. Белов, володілець секундарного права користується абсолютною владою у питанні здійснення такого і, отже, отримує можливість придбати те чи інше конкретне суб'єктивне право, нічого не надаючи натомість тим суб'єктам, яким доведеться забезпечувати суб'єктивне право, що набуто (припинення або зміну) особою, яка здійснила секундарне право [2, с. 553].

Також ці правові явища пов'язані з встановленням прав на права (права панування). С.В. Третьяков слідуючи А. фон Тура, вказує, що об'єктом секундарних прав є виникнення, зміна або припинення інших прав (так званих прав панування, тобто прав, що надають можливості панування над об'єктами – індивідуально-визначеними речами

(речові права) або поведінкою зобов'язаного особи (зобов'язальні права [13, с. 260]. Відкрита (вільна) ліцензія передбачає надання права панування над правом використання об'єктів авторського права тим чи іншим способом, визначеним у оферті-ліцензії.

Реалізація правомочності надати можливість використання об'єкта авторського права за відкритою (вільною) ліцензією так само, як і реалізація секундарних прав забезпечується обов'язком утриматися від будь-яких дій, здатних обмежити волю уповноваженого суб'єкта. Подібні домагання третіх осіб, вилучаються зі сфери їх правоздатності. Як справедливо зазначає В.А. Белов, дії, що становлять зміст секундарних прав, вчинені особою, що не має правомочностей або вчинені поза обсягом правоздатності, є юридично не належними (неможливими), а значить визнаються неправомірними діями. Завдяки цьому неправоздатність можна визнати засобом забезпечення секундарних прав – конкретизованої (динамічної) складової правоздатності [2, с. 555].

Відкрита (вільна) ліцензія з змістовної точки зору є обтяженням виключних (майнових) прав. Вільна ліцензія є не відмовою від копірайту, а надання деяких свобод у використанні об'єкта. Ці свободи поширюються ширше, ніж передбачають правила добросовісного використання. Їх точні контури залежать від вибору автора [18, с. 251]. Видається, що вірніше говорити про самообмеження прав, свідомо і добровільно вчиненого правоволодільцем.

Разом із зазначеним вище, у складі секундарних прав можна виділити окремі різновиди. Так, А.Б. Бабаєв виділяє права, що уповноважують на дії (права контролю), зміст яких полягає у можливості одностороннім волевиявленням дозволити (заборонити) суб'єкту здійснити юридично значимі дії (насамперед правочин) щодо третьої особи [17, с. 10]. Е. Зеккель такі секундарні права по відношенню до правоздатності уповноваженого суб'єкта називав правовим становищем права, що погіршує положення суб'єкта права втручання, оскільки їх здійснення приносить у жертву обсяг власної уповноваженості, спрямоване лише до невігоди власної, але на користь чужої правової сфери [14, с. 214].

Оскільки позитивне законодавство (ст. 641, 642, 643 ЦК України [19]) передбачають право на акцепт і право на відмову від акцепту, які є правовим явищем одного з правом на оферту порядку, то такі права повністю можна віднести до категорії секундарних прав.

У юридичній літературі висловлювалася і протилежна думка. Так, наприклад, І.А. Соболев, вказував, що секундарні права мають похідний характер, оскільки перетворювальне дія спрямована на вже існуюче до моменту їх виникнення зобов'язання. Іншими словами, секундарні права не можуть стати підставою виникнення зобов'язального правовідношення, а лише є підставою його перетворення. Реалізація секундарних прав, відбувається шляхом вчинення уповноваженим суб'єктом одностороннього правочину, а при акцепті вільної ліцензії укладається ліцензійний договір – двостороння угода. Право на вільне ліцензування є правом зробити публічну оферту, і не може

розглядатися як секундарне, оскільки не породжує стану пов'язаності пасивного суб'єкта [20, с. 137].

Як зазначає С.В. Третьяков, терміном «стан пов'язаності» виражається положення, при якому особа зазнає змін у своїй правовій сфері, що вчиняються іншим суб'єктом. Для стану юридичної пов'язаності характерна незалежність наступаючих правових наслідків від поведінки пасивного суб'єкта [13, с. 263]. А.Г. Певзнер, зокрема розглядав секундарні права як юридичну форму взаємної пов'язаності поведінки двох або більше конкретних осіб, тобто щось більше, ніж прояв правоздатності, але щось менше, ніж суб'єктивні права [9, с. 551]. А.Б. Бабаєв вважає, що секундарні права помітно відрізняються від інших суб'єктивних цивільних прав. Їм протистоїть не обов'язок, а лише зв'язаність пасивного суб'єкта [17, с. 9]. Оферта є, мабуть, єдиним інститутом зобов'язального права, який в силу прямої вказівки закону, породжує стан пов'язаності. Відповідно до ч. 1 ст. 641 ЦК України оферта пов'язує особу, що її направила з моменту її отримання адресатом. Однак, стан пов'язаності вона створює не у пасивної, а у активної сторони – уповноваженої роботи оферту особи, оскільки пропозиція укласти договір (оферта) має містити істотні умови договору і виражати намір особи, яка зробила таку пропозицію, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття (ч. 1 ст. 641 ЦК України). Аналогічні положення містяться в п. 2 ст. 435 Цивільного кодексу Російської Федерації [21].

Видається, що зазначені позиції є аргументованими. Підтверджує справедливості даного твердження і думка О.С. Іоффе, який стверджував, що суб'єктивному праву завжди протистоїть чий-небудь обов'язок. Але той, наприклад, хто направив кому-небудь оферту, нічим не зобов'язаний перед її адресатом, а лише пов'язаний можливістю отримання від нього акцепт у встановлений термін [6]. Ця позиція розділяється М.І. Брагінським і В.В. Вітрянським, які вказують, що наслідком оферти служить зв'язаність оферента [22, с. 201].

Оферент, використовуючи можливість, що впливає з його правоздатності, створює стан пов'язаності для себе особисто. У цьому зв'язку слід погодитися з думкою С.В. Третьякова, який відзначив, що породження прав і обов'язків для самого себе є загальним правилом, проявом автономії волі і охоплюється категорією правоздатності [13, с. 259]. Отже, право на оферту, як юридична категорія, позбавлене сенсу і повинно розглядатися як складова частина правосуб'єктності (здатності мати, набувати, змінювати і припиняти цивільні права і нести, набувати і виконувати юридичні обов'язки).

Крім того, акцептом оферти вчиняються договори, а у силу ч. 3 ст. 202, 461 ЦК України договори є двосторонніми правочинами, що знову повертає нас до вже зазначеного вище питання про правові форми здійснення секундарного права. Традиційна точка зору зводиться до тези про те, що секундарне право реалізується виключно за допомогою одностороннього правочину. На думку М.І. Брагінського і В.В. Вітрянського, загальним визнанням серед цивілістів користується позиція,

відповідно до якої пропозиція (оферта) і прийняття пропозиції (акцепт) є лише складовими частинами двосторонньої угоди – договору. Волевиявлення однієї з осіб, які виявили свою волю (оферента), спрямоване на одержання відповідного волевиявлення іншої особи (акцептанта), в результаті чого виникає загальний вольовий акт, договір, що приводить до досягнення зустрічних результатів, бажаних для них [22, с. 201]. О.А. Красавчиков вважав, що договір є не сумою двох односторонніх угод, а тим кінцевим результатом, в якому воля сторін знаходить своє загальне вираження, тобто єдиним, з юридичної точки зору, вольовим актом [1, с. 12].

Із зазначеного вище можна зробити висновок про те, що право на вільне ліцензування (як право на оферту) не можна розглядати як різновид прав очікування, оскільки на відміну від останніх реалізується шляхом вчинення уповноваженим суб'єктом власних дій, а також не забезпечується закріпленням законом обов'язком пасивної боку, ні можливістю вимагати відшкодування збитків у разі невиконання або неналежного виконання такого обов'язку.

Видається, що нинішній рівень юридичних знань дозволяє поки залишити це питання невирішеним, так само як і питання про деякі інші правові форми, що не укладаються у існуючі класифікації. Так, В.А. Белов символізував існування особливих правових форм, що відносяться до категорії рефлексивних правових ефектів, коли розглядав правову природу можливостей з використання ділянок загального користування: законодавець мимоволі закріплює можливість будь-кого і кожного користуватися такими ділянками для забезпечення своїх особистих (споживчих) потреб. Громадяни можуть користуватися такими ділянками для переміщення (можуть ходити і їздити по дорогах на особистому і громадському транспорті), для відпочинку, для зупинки і стоянки особистих транспортних засобів; вони можуть оглядати знаходяться на таких ділянках пам'ятки; вони можуть забирати воду, купатися і пересуватися по водним об'єктам, займатися риболовлю; вправі перебувати в лісах, здійснюючи там збір трав, ягід і грибів, а також (при дотриманні спеціальних умов) займатись полюванням. Перераховані вище юридичні можливості це не суб'єктивні права, оскільки неможливо вказати на носія кореспондуючих їм юридичних обов'язків, і не елементи правоздатності, оскільки ці можливості стосуються конкретних об'єктів цивільного обороту (тобто вони позбавлені достатньою мірою абстракції). Перед нами якась особлива правова форма, причому, що відноситься до розряду рефлексивних правових ефектів [2, с. 200]. Однак, слід визнати той факт, що такого роду поведінкова можливість впливає з наявності правоздатності, оскільки, як писав С.В. Третьяков, породження прав і обов'язків для самого себе є загальним правилом, проявом автономії волі і охоплюється категорією правоздатності [13, с. 259].

Висновки.

1. Право на розпорядження майновими авторськими і суміжними правами у формі ліцензії, в тому числі, у формі відкритої (вільної) ліцензії, як

право на оферту, відноситься до категорії цивільної правоздатності. Це обумовлено тим, що суб'єкт права інтелектуальної власності діє по своїй волі і у своєму інтересі, ніж породжує для себе самого стан пов'язаності.

2. При видачі відкритої (вільної) ліцензії виникає не правовідношення, а особлива правова форма, що характеризується спрямованим впливом на правове становище ліцензіара, з чого випливає уявлення про неї як про форму прояви цивільної правоздатності.

3. Поведінка ліцензіара характеризується рефлекторним впливом на сферу правових можливостей потенційного ліцензіата, при цьому, така поведінка може розглядатися як різновид рефлексивних правових ефектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Красавчиков О.А.* Гражданское правоотношение – юридическая форма общественного отношения / Красавчиков О.А. // *Гражданские правоотношения и их структурные особенности: Сборник ученых трудов СЮИ.* Вып. 39. – Свердловск, 1975. – С. 6–17.
2. *Белов В.А.* Гражданское право. Т 1. Общая часть. Введение в гражданское право: учебник / В.А. Белов. – 2-е изд. перераб и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2014. – 521 с.
3. *Белов В.А.* Гражданско-правовая форма корпоративных отношений (к проблеме так называемых корпоративных правоотношений) / В.А. Белов // *Корпоративное право: актуальные проблемы теории и практики* / Под общ. ред. В. А. Белова. М., 2009. – С. 210-213.
4. *Шершеневич Г.Ф.* Курс гражданского права. Введение. Общая часть. Особенная часть / Г. Ф. Шершеневич. – Тула: Автограф, 2001.
5. *Агарков М.М.* Обязательство по советскому гражданскому праву / Ученые труды; Вып. III. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – С. 17-22.
6. *Иоффе О.С.* Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / Классика российской цивилистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://civil.consultant.ru/elib/books/3/page_51.html (дата звернення: 16.01.2016).
7. *Халфина Р.О.* Общее учение о правоотношении / Халфина Р.О. – М.: Юридическая литература, 1974. – 352 с.
8. *Гражданское право.* В 4 т. Т. 1: Общая часть : учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению 521400 «Юриспруденция» и по специальности 021100 «Юриспруденция» / [Ем В.С. и др.] ; отв. ред. – Е.А. Суханов. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 720 с.
9. *Певзнер А.Г.* Понятие гражданского правоотношения / А.Г. Певзнер // *Ученые записки.* Вып. V Вопросы гражданского права. – М.: Всесоюзный юридический заочный институт, 1958 г. – С.10-16.
10. *Новицкий И.Б., Лунц Л.А.* Общее учение об обязательствах / Новицкий И.Б., Лунц Л.А. – М.: Юридическая литература. – 1950. – 412 с.
11. *Александров Н.Г.* Юридическая норма и правоотношение / Александров Н.Г. – М.: Московский юридический институт. – 1947. – 27 с.
12. *Бабаев А.Б.* Проблема вторичных прав в российской цивилистике : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03 : защищена 11.10.2006 / Бабаев Алексей Борисович; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. – М., 2006. – 157 с.
13. *Третьяков С.В.* Формирование концепции вторичных прав в германской цивилистической доктрине / Третьяков С.В. (К публикации русского перевода Э. Зеккеля «Вторичные права в гражданском праве») // *Вестник гражданского права.* – 2007. – № 2. – С. 251-260.
14. *Зеккель Э.* Вторичные права в гражданском праве / Э. Зеккель; Пер. с нем. Е.Ю. Самойлова, Е.А. Леонтьева, В.П. Леонтьева // *Вестник гражданского права.* – 2007. – № 2. – С. 211-249.
15. *Егоров А.В.* Структура обязательственного отношения: наработки германской доктрины и их применимость в России / Егоров А.В. // *Вестник гражданского права.* – 2011. – № 3. – С. 241-274.
16. *Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики* / под общ. ред. В.А. Белова. – М.: Юрайт-Издат, 2008. – С. 552.
17. *Бабаев А.Б.* Проблема вторичных прав в российской цивилистике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.03 / Бабаев А.Б.; Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. – М., 2006. – 22 с.
18. *Лессиг Л.* Свободная культура / Пер. О. Данилова под ред. В. Ильина. – М.: Прагматика культуры, 2007. – 272 с.
19. *Цивільний кодекс України:* Закон України від 16 січня 2003 року №435-IV / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 16.01.2016).
20. *Соболь И.А.* Свободные лицензии в авторском праве России : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 : защищена 14.03.2014 / Харитоновна Юлия Сергеевна; Московская академия экономики и права. – М., 2014. – 217 с.
21. *Гражданский кодекс* Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 18 декабря 2006 г. №230-ФЗ / Система ГАРАНТ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.garant.ru/10164072/78/#block_40077#ixzz3xQLC6fWg (дата звернення: 16.01.2016).
22. *Брагинский М.И., Витрянский В.В.* Договорное право. Книга первая: Общие положения. 3-е изд., стер. / Брагинский М.И., Витрянский В.В. – М.: Статут, 2011. – 847 с.